

בלבבי ארבע יסודות

שאלות שנשלחו למערכת עשרת ימי תשובה – על מה לשוּב, ואיך?

שאלה:

כל שנה כשמגיעים ימי הסליחות ועשרת ימי תשובה, יש לי קושי גדול בעבודת התשובה. במשך השנה, כשאני מכיר שעשיתי עבירה, אני מיד מנסה לעשות תשובה בסיסית - פשוט להתחרט על מה שעשיתי, לקבל החלטה להיזהר יותר מכאן ולהבא, ולבקש סליחה בפה מהקב"ה על המעשה הרע שעשיתי. אבל עכשיו מגיעים ימי התשובה, ואנחנו אומרים כל יום את כל הוידוי, ואני לא יודע איך להגיד את הוידוי באופן שזה לא יהיה "וידוי פה"...

ממ"נ - על עבירות מסוימות שאני נזכר שעשיתי שהן באמת "למטה ממדריגתי", עליהן אני מתוודה פעם אחת, עושה תשובה, וזהו - אני ממשיך הלאה. לא נראה לי שיש כל כך תועלת לכווין על הדברים האלו מחדש כל יום, ולא נראה לי שעל דברים כאלו עיקר כוונת הסליחות.

ועל כלל חסרונותי, ודאי שיש לי הרבה חולשות ויש הרבה דברים שאני כסדר נכשל בהם בשוגג או מתוך חוסר שימת לב, אלא שע"ז הבעיה היא הפוכה - ממבט אמיתי וריאלי, אני לא רואה איך אני יכול לא להיות "טובל ושרץ בידו", כי סוף סוף זוהי מדריגתי כרגע, ואני לא יכול להצליח בכל נסיונותי רק בהחלטה אחת...

האם ניתן להיעזר במבט ארבעת היסודות בכדי לקבל הדרכה נכונה איך עלי לגשת לעבודת התשובה?

תשובה:

ממבט ארבעת היסודות, ישנם ארבעה חלקים לכל חטא, וכנגדם יש ארבעה חלקים של עבודת התשובה. ובכדי לקבל תמונה שלמה, נזכיר בהתחלה את כל ארבעת החלקים בקצרה, ושוב ננסה בעזרתם להסביר אותם אחד אחד יותר באריכות, וכן להתייחס עפ"ז לנקודות שהועלו בשאלתכם.

בכל חטא ישנם ארבעה חלקים:

כנגד יסוד העפר יש את הבחירה המעשית לעשות את מעשה החטא.

כנגד יסוד המים יש את הבחירה הנפשית לראות את החטא כ"טוב", כי הוא מעניק לו תענוג ומספק לו תאוה ותשוקה מסוימת, וזה מקביל לחלק ה"הרגשה" שבחטא.

כנגד יסוד הרוח יש את מה שהאדם בחר לעזוב [או לעוות בדעתו] את הוראת התורה והשכל המורים לו שלא לחטוא, כי מי שחי את חייו ע"פ התורה ועם קשר פנימי לתורה ניצל עי"ז מהיצה"ר.

וכנגד יסוד האש יש את מה שהאדם לא ביטל את בחירתו לגמרי שלא להמרות את רצון השם יתברך, שהרי אם האדם היה מוכן לבטל את עצמו להקב"ה לגמרי אפילו עד כדי מסירות נפש, הוא לא היה יכול לחטוא מעולם.

וכנגדם בעבודת התשובה, ישנם ארבעה חלקים:

כנגד יסוד העפר, עבודת התשובה היא לקבל החלטה מעשית שלא לחזור שוב על מעשה החטא, ולהתחרט חרטה מעשית ע"י ההכרה האמיתית שלא היה לו לעשות את מעשה החטא שהוא עשה.*

כנגד יסוד המים, עבודת התשובה היא לקבל החלטה בדעתו שמה שבאמת טוב לו זה להתקרב להשם ולחיות כפי רצונו, ולהצטער על מה שהוא מתפתה לחשוב על דברים אחרים כטוב, שלפי האמת, הוא מכיר שאינם אלא הבל ושוא נטעה. וכמובן, ישנם אין סוף של מדריגות בהחלטה הזו, כי האדם צריך להחליט בדעתו שקירבת השם הוא יותר טוב מהנאה זו, ומפיתוי זה, ומתענוג זה, וכו'... אבל כל מדריגה ומדריגה של חיזוק החלטה זו היא עוד שלב ועוד שלב במדריגות התשובה מצד יסוד המים.

כנגד יסוד הרוח, עבודת התשובה היא

א וראיתי הרחבה נפלאה על גדר ודיני החלק הזה של מצות התשובה בקונטרס שהתפרסם בימים אלו בשם "מעשה התשובה", עיי"ש.

לקבל החלטה להידבק עוד יותר חזק בתורה, במובן של "לפרוש ממנה אני יכול". כלומר, שהאדם צריך לקבל החלטה שהוא יהיה יותר קבוע בעולמה של תורה, והקביעות הזו תגן עליו מלחטוא עוד. וכן כלפי החרטה, הוא צריך להתחרט על השורש של החטא, שתחילתו נעוצה תמיד ב"ביטול תורה", ועל זה אמרו חז"ל "כל הפורש מדברי תורה נופל לגהינום".

וכנגד יסוד האש, עבודת התשובה היא לבחור לחזור ולבטל את עצמו להשם יתברך בכל ליבו, ולקבל על עצמו שהוא לא יפרוש מדי רחוק מההתבטלות הזו לפני השם. דהיינו, שהאדם צריך לקבל על עצמו להיות יותר קבוע בהתעוררות ההתבטלות להשם בכל ליבו, עד כדי שהרושם של ההתבטלות לא תימחק מליבו עד שהוא יחזור ויעורר אותה, וכן הוא צריך להתחרט ולהצטער ע"ז שהוא נתן לעצמו להתרחק מתחושת הביטול הזו ולהתקרב מיראתו הפנימית בפני השם.

ועכשיו בפירוט יותר:

התשובה שכנגד יסוד העפר מתחלקת בפרטות לשני סוגים, "מתייצב על דרך לא טוב", ו"חוטא בדרך מקרה":

החלק של "מתייצב על דרך לא טוב" שייך למי שמכיר בעצמו שהוא באמת רוצה לעשות את רצון השם, אבל הוא מרגיש "מכור" להתנהגות מסוימת עד שהוא מאבד שליטה באופן קבוע ואינו מצליח להתגבר על יצרו. במצב כזה, בכדי לעשות תשובה האדם מוכרח לבנות תוכנית "גמילה" מעשית איך להיגמל מדרכו הרעה עד שיצליח לעזוב את החטא, כי אם לא כן כל תשובתו הוא "טובל ושרץ בידו". ובמילים אחרות, אדם שמרגיש שהחטא שלו נמצא "מעל נקודת הבחירה שלו", דהיינו שהוא לא יכול להתגבר עליו, אינו יכול לעשות תשובה אא"כ יבנה לעצמו תוכנית להעלות את נקודת הבחירה שלו. והאדם חייב להאמין שזה באמת מה

שאלות שנשלחו למערכת עשרת ימי תשובה – על מה לשוב, ואיך?

שהשם דורש ממנו, ואם השם דורש את זה, זה ראייה וסימן שהוא יכול להצליח בזה. והרבה פעמים במצב כזה עבודת האדם הוא להתייעץ עם החכמים "רופאי הנפשות" איך להיגמל ממצבי "חולי" כאלו, וכמ"ש הרמב"ם בחילת פרק ב' מהלכות דיעות.

לעומת כך, החלק של "חוטא בדרך מקרה" שייך לכמעט כל אדם, שנכשל מפעם לפעם גם בעניינים מעשיים, הן בשוגג מתוך חוסר יראת שמים וחוסר שימת לב, והן במזיד, אבל ג"כ לא מזיד "מתוכנן מראש" כמו המתייצב על דרך לא טוב, אלא מזיד מתוך "התקפה פתאומית" נקודתית של היצר שהוא לא היה מוכן אליה ולא התגבר. כאן אין כל כך קושי ב"קבלה על העתיד", כי האדם בשכלו באמת לא רצה לחטוא, ועצם הצער ממה שהוא רואה שהוא נפל יכול לעזור לו להחליט להיזהר יותר בעתיד. ובאמת במצב כזה האדם צריך להיזהר שלא לשבת ולהצטער יותר מדי על הכשלון שלו, כי זה יכול להביא אותו להרגיש שזו באמת מדריגתו - שהוא רוצה לחטוא - כאשר באמת מדריגתו היא למעלה מכך, והחטא לא היה אלא "בדרך מקרה". [זהו ההבדל המבואר בתניא בין "מרירות" על החטא לבין "עצבות" על החטא, כי מרירות היינו הכאב שאדם חש שהוא נכשל במשהו שלמטה ממדריגתו, והכאב הזה עוזר לו שלא לחזור על טעותו. משא"כ עצבות הוא הרגשת השפלות כשאדם מרגיש שהוא עצמו נפל למדריגה שפילה, וזה קורה כשהוא לוקח את החטא כסימן שהוא עצמו במדריגה הנמוכה של החטא, וזה רק מביא לייאוש ולא לחיזוק].

והנה, עד עכשיו עסקנו בחטאים שלמעלה מנקודת הבחירה, ובחטאים שלמטה מנקודת הבחירה. עכשיו נשאלת השאלה שלנו - ומה בחטאים שהם "בתוך" נקודת הבחירה, איפה שיש לו לאדם מלחמה כל הזמן, ויש לו בשטח הזה עליות וירידות תמידיות? מהי עבודת התשובה והחרטה שם?

ונראה שהתשובה היא, שכל ההבדל בין מה שלמטה מנקודת הבחירה לבין מה שבתוך נקודת הבחירה הוא לגבי עצם ההתמודדות, שמה שלמטה מנקודת הבחירה לא אמור להיות נסיון לאדם, משא"כ מה שבתוך נקודת הבחירה של האדם, שכן אמור לעורר אותו לנסיון. ולכן, מי שנכשל במשהו שלמטה מנקודת הבחירה שלו, הוא צריך לשוב בתשובה לא רק על מעשה החטא, אלא גם על עצם התעוררות התאוה אליו, כיון שלפי מדריגתו הוא לא היה אמור בכלל להתאוות לזה ולהתמודד מולה, משא"כ מי שנכשל במה שבתוך נקודת הבחירה שלו, שאינו צריך כלל

ב הערת מו"ר - פעמים רבות זה ע"י הוראת היתר, שבתוך תוכו הוא יודע שאיננה נכונה.

לשוב על עצם התאוה והמחשבה הראשונה שעלתה לו במוח אולי לעשות את החטא - כיון שזהו מצבו שהקב"ה שם אותו בתוכו, והקב"ה רצה שיהיה לו את ההתמודדות הזו. אולם, כל זה מדובר רק כלפי עצם התעוררות הנסיון בליבו והצורך להתמודד מולו, אבל אם האדם נכשל בחטא בפועל, גם אם זה היה נסיון בתוך נקודת הבחירה שלו, סוף סוף במעשה החטא זה נקרא שהוא נפל למטה מנקודת הבחירה שלו. כי, כמו שמבואר באריכות בח"א של ספר התניא, הקב"ה ברא "צדיקים" ו"בינונים" שההבדל ביניהם הוא עד כמה הם צריכים מלחמה בכדי לנצח את היצר הרע, אבל לכולם תמיד יש בחירה איך להתנהג למעשה. ולכן, מי שנכשל למעשה זה בגלל שהוא נפל למטה מהמקום שהקב"ה שם אותו בו.

ולכן, בשורה התחתונה, בנוגע לתשובה מעשית: יש מי שמרגיש "מכור" לחטא, וזה סוג תשובה שצריך טיפול פרטי בפני עצמו. ויש מי שנכשל בחטא "בדרך מקרה", שעצם החידוד של הכאב על החטא, בצירוף המודעות לכך שהחטא הוא נפילה ממדריגתו, הוא הוא החרטה. והחרטה הזו אמורה כבר לדרבן את האדם למצוא את השלב המעשי הנצרך כדי לשמור שהוא לא יחזור על טעותו בעתיד, וההחלטה הזו, עם הביטוי בפה של הוידוי ובקשת הסליחה, היא היא עיקר עבודת התשובה במדריגה זו.

וביחס לעבודת עשרת ימי תשובה, האמת היא שעיקר הזמן של תשובה כזו הוא מיד כשנודע לאדם שהוא נכשל בחטא, ועבודתו היא לעשות כמו שנכתב בשאלה: להתחרט, לקבל על העתיד, להתוודות בפה, ולבקש סליחה מהשם. אלא שבעשרת ימי תשובה עבודת האדם הוא "לפשפש במעשיו" ולעשות חשבון הנפש על כל המעשים של השנה, וכדוגמת החשבון הנפש שתלמיד חכם אמור לעשות כל לילה לפני שהוא הולך לישון על מעשיו של היום, שלכן אמרו חז"ל ש"אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום... ודאי עשה תשובה" (ברכות יט).

וכיון שכל התשובה של יסוד העפר היא

ג למעשה, הרבה פעמים מה שגורם לחטאים כאלו הוא שהאדם מתעלם מהרובד הנמוך והפשט של רצונות הנפש הבהמית, והוא אינו מודע אליהם ואינו מספק אותם כפי הצורך, ולכן הם "מתפרצים" וגורמים לו לעשות דברים כנגד רצונו. [ויש לציין שזה באמת עניין רחב שראוי להאריך בו יותר, ואכמ"ל]. ולכן, חלק יסודי מהתשובה ה"מעשית" כאן הוא גם לשים לב לאיזו מידה גרמה ליצר להתפרץ, ולתכנן איך הוא ייזהר שזה לא יקרה בעתיד: הן ע"י סיפוק אותו צורך באופן המותר, הן ע"י "השבות אל לבבך" באופן המדבר גם לרובד הנמוך של הגוף - כמו ע"י מחשבות של יראת העונש או ע"י מחשבות של הכרת הטוב על כל הטובה הגשמית שהקב"ה נותן לנו - והן ע"י חיזוק השמירה למעשה כמו שנתבאר למעלה.

תשובה על "פרטים", וכטבע יסוד העפר שהיא מורכבת מ"פירורים", לכן חשוב להבין כי א"א לעשות תשובה מעשית על המון פרטים בבת אחת, כי "תפסת מרובה לא תפסת". ולכן, בכדי להצליח בחלק הזה של התשובה, עבודת האדם היא להיכנס למסלול קבוע של חשבון הנפש ותיקון המעשים, כגון לקבוע סדר בלימוד ההלכה ולקבל לפשפש במעשיו כאשר יקום מן הספר איך לקיים את מה שלמד, ובכך הוא ייכנס למסלול של תשובה שימשיך בו בעזה"ל לאורך כל ימי חייו. וכלפי עשרת ימי תשובה, עצם הקבלה להיכנס למסלול כזה כבר נותנת לו זכות מסוימת של "עושים תשובה" כלפי כל מה שהוא עתיד לתקן, וכמו שכבר האריכו רבותינו, וזהו פן אחד מעבודת עשרת ימי תשובה.

התשובה שכנגד יסוד המים עניינה הוא בעצם שהאדם יעלה לפי כוחו את נקודת הבחירה שלו, כדי שהוא לא יימשך עוד לרע. שהרי עיקר המלחמה וההתמודדות של האדם הוא כי מצד אחד, הגוף וכוחות הגוף מושכים לגשמיות ולרצונות מוחשיים בעוה"ז, ולכן מצטייר לאדם לכאורה באופן מוחשי וגס כי התאוות והחטאים, שמביאים תענוג וסיפוק גשמי, הם "טוב". אלא שמצד שני, יש לו כנגדם את הכרת השכל ואת חוש האמת והפנימיות, שמעוררים אותו לכך שאין זה "טוב" אמיתי אלא "טוב" דמיוני. ויש הרבה מדריגות לחזק הפיתוי של ה"טוב" הדמיוני של היצר, וכן יש הרבה מדריגות לחזק ההכרה הפנימית של האדם שאין זה "טוב" אמיתי אלא דמיוני, כי לפעמים ה"טוב" הדמיוני כזה תקיף שהוא כמעט סוחף אותו בע"כ, ולפעמים הכרתו באמת היא כזאת ברורה שאין כלל מקום לפיתוי. ועיקר נקודת הבחירה של האדם הוא כששני הכוחות האלו הם שקולים, והוא צריך לבחור בדעתו איזה הוא רוצה מבין שני הסוגים האלו של "טוב".

ומצד כך, כל מלחמתו של היצר הוא לפתות את האדם לבחור ב"טוב" הדמיוני במקום ב"טוב" האמיתי, וע"י כן ליפול עוד ועוד לכיוון מטה. ועבודת התשובה של האדם הוא להשיב אל ליבו ולהחליט בדעתו פעם אחר פעם שאין זו אלא טעות, כי הטוב

ד וכמ"ש הגר"ס (אור ישראל איגרת ל) "ואם כי עדיין הוא רק התחלת ההתעוררות לתשובה, מ"מ נקרא עושין תשובה, כיון שהמה מוכשרים בסיבת הרגשם, שיבואו לאט לאט לבחינת עושין תשובה כהוגן", וכע"ז בשערי תשובה (שער ב אות י) "כי עת אשר יאזין יוסכית ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה מן היום ההוא ומעלה, להזהר כאשר יזהירו יודעי בינה לעתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ומעת אשר קבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצות והמוסרים, עיי"ש.

שאלות שנשלחו למערכת עשרת ימי תשובה – על מה לשוב, ואיך?

האמיתי הוא באמת יותר טוב מה"טוב" הדמיוני. וע"י כן הוא חוזר ומנצח את היצר שלב אחר שלב, ומעלה בחזרה את נקודת הבחירה שלו, שמעתה רק פיתוי יותר חזק יוכל להביא אותו למלחמת היצר, וכן הלאה.

והמקור לחלק הזה של התשובה מפורש ברמב"ם (הלכות תשובה פ"ז, ה"ג), וז"ל: "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס, ומן האייבה, ומן הקנאה, ומן ההיתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות, וכיוצא בהן..." כלומר שזה חלק בפני עצמו של התשובה: יש תשובה במעשה, ויש תשובה בדעות, כלומר במידות. והתשובה במידות אינו רק תשובה על המעשים הרעים הנובעים מהמידות הרעות, אלא עיקרה היא תשובה על עצם המידות הרעות, וכמבואר בלשון הרמב"ם, ולכן ממשיך שם הרמב"ם ש"אלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם", כי ה"פרישה מהם" היינו בעצם עבודת תיקון המידות.

וממבט יסוד המים, זהו עיקר התשובה שצריכים לעשות גם כלפי הרבה מהחטאים המעשיים, כי הרבה פעמים חטא מעשי אינו אלא פרי של מידה רעה שלא תוקנה. ועל כל חטא כזה ישנם שני מבטים: מבט יסוד העפר הוא מבט מעשי, שאומר שעיקר החטא היינו שהאדם לא כבש את המידה הרעה, ולכן התשובה צריכה להיות תשובה מעשית, כתשובה של יסוד העפר שנתבארה למעלה. אבל המבט של יסוד המים הוא מבט נפשי, שאומר שעיקר החטא היינו זה שהאדם לא עבד לתקן את מידותיו, כי עיקר עבודתו היתה לתקן את המידות ולא לעזוב אותן כמות שהן ולסמוך על מה שהוא ינסה

ה והנה, לפום ריהטא לכאורה מידותיו הרעות של האדם הן מוטבעות בו מזמן לידתו, וכמו שכתוב "עיר פרא אדם יולד", וא"כ לכאורה אין זה שייך להגדרה הרגילה של "תשובה", דהיינו להתחרט על חטא שהאדם בחר בו, אלא זו עבודה כללית של תיקון המידות. [אך, מבואר בדברי הגר"א באבן שלמה על העניין של "צדיק ורע לו", שאדם שנולד עם מידות רעות היינו בגלל שבגלגול קודם הוא בחר במידות רעות האלו, ולכן עבודתו בגלגול הזה היא לתקן את המידות האלו. וא"כ, בעומק גם החלק הזה שייך באופן מסויים לעבודת התשובה, ודוק]. אולם, האמת היא שחלק גדול מאוד ממידותיו הרעות של האדם אינן מעצם טבעו מלידתו, אלא הם פרי ההרגל והלימוד, הן ממה שהוא קולט מסביבתו, והן ממה שהוא הרגיל את עצמו. ולכן, יש כאן מקום גדול ורחב גם ל"תשובה" כפשוטה, דהיינו להצטער על השקר לו האדם הרגיל את עצמו, ולקבל לחזור ולחיות בפועל עם התפיסה האמיתית של "מהו הטוב" בחיים.

לכבוש אותן, כיון שזה הרבה יותר קשה. ולכן, עיקר התשובה גם כן צריכה להיות בזה שהוא עכשיו יחזור ויתמקד באותה מידה רעה ויתקן אותה, ואז ממילא יתוקנו גם מעשיו הרעים שנבעו ממנה.

ודרך התשובה הזו למעשה היא כמו שכותב הגר"ס זצ"ל (אור ישראל איגרת יד), כי "ההתהפכות מרע לטוב בלי מוסרי היא כמו בקשת הראיה בלי עין ושמיעה בלי אוזן", כי בכדי שהאדם יוכל לשנות את מידותיו, דהיינו לשנות את הציור של מה שנראה לו בינו לבין עצמו כ"טוב", הוא צריך לקחת זמן להתבונן בזה.

וכאן חשוב לציין, כי עבודת התשובה הזו לא צריכה להגיע דווקא מכח ההכרה הרוחנית שרק קירבת השם היא הטוב וכל זולתה אינו אלא הבל, אלא זה יכול לנבוע גם מההכרה הטבעית של הנפש, שללכת בדרכי התורה ובדרכי השם הוא הטוב הטבעי של הנפש, וללכת אחרי מידות רעות ולרדוף תענוגים הם נגד הטבע והטוב הטבעי של הנפש. וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות דעות פ"א, הלכה ד-ה) "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם... ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינוניים, והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו". והיינו, שהמצוה היא להכיר בעצמינו את הטוב ואת הישר שבדרכי השם, ולא להיות כמו "בני אדם שנפשתייהם חולות, מתאווים ואוהבים הידעות הרעות, ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה והיא כבידה עליהם למאד לפי חליים" (הלכות דעות פ"ב, ה"א), כי מי שנפשו בריאה הרי הוא מכיר מהו הטוב ומהו הרע באופן טבעי, מעצמו. וא"כ, עצם ההתבוננות וההכרה הפנימית בטובת המידות הטובות וברעת המידות הרעות, גם באופן טבעי, היא עבודת התשובה במדרגת יסוד המים.

ובנוגע לעבודת עשרת ימי תשובה כלפי החלק הזה, האדם צריך לקחת זמן להתבונן בדרכיו לאורך כל השנה, ולנסות לגלות איזו מידה היתה השורש לעיקר הנפילות שלו במשך ימות השנה, ולקבוע על המידה הזו תוכנית של עבודה מתמשכת של התבוננות, לימוד המוסר, ועבודת המידות, ובכך להעלות את כלל מדרגתו הפנימית. [אמנם, לפני שניגשים לעבודת המידות בפועל, מומלץ לדאוג שיהיה לאדם הכרה היקפית של כלל מידותיו, וכן לדאוג שיהיה לו ברירות מקיפה מהו השורש של המידה הרעה שבנפשו ולא רק איך היא מבטאת את עצמה בפועל, כדי לשמור שהוא לא יזיק בעבודתו יותר ממה שהוא מתקן].

עניין התשובה במדרגת יסוד הרוח, דהיינו תשובה לתורה, נתבאר בספר עלי שור (ח"א, שע"ג, "מערכת דעת תורה" פרק י"ב,

וח"ב, שער ג', פרק י"ז, ועד חמישי, אות א'), ונקצר בו קצת. המדריגה הזו של תשובה מיוסדת על ההבנה ש"בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין", ולכן עיקר התרופה ליצר הרע היא להיות קבוע בעסק התורה, ועיקר השורש של כל נפילה הוא ברפיון מהעסק בדברי תורה. ואף שבפועל, אחרי הרפיון מהעסק בתורה, החטא הגיע למעשה מכח התעוררות המידות ובחירה רעה בפועל, מ"מ התשובה הזו מתמקדת בעיקר על השורש - על הרפיון מדברי תורה, שזה מה שהביא לכל התעוררות המידות ללכת כנגד דרכי התורה. כי התשובה צריכה להיות תמיד כנגד נקודת הרפיון, ואם עיקר רצון השם מן האדם הוא שהאדם יתחזק בתורה וע"י כך ימנע מעצמו את כל הנסיון של היצר הרע, שזהו המבט מצד יסוד הרוח, אז גם התשובה שלו צריכה להיות בעיקר על כך שהוא לא השתמש כראוי עם ה"תבלין" הזה שהקב"ה הכין עבורו.

ועכ"פ כלפי עבודת עשרת ימי תשובה, עבודת האדם היא לעשות חשבון נפש מקיף על היחס שלו כלפי כל החלקים של לימוד התורה, כגון כלפי לימוד כל חלקי התורה, כלפי דרכי הלימוד השונים, וכן כלפי הכוחות השונים ששייכים ללימוד, כגון התמדת התורה, עמילות בתורה, אהבת התורה, זכירת התורה, וכו', ולבדוק כפי יכולתו עד כמה הוא נותן לכל חלק את המקום הנכון לפי חלקו ומדרגתו.

לעומת כל החלקים שנתבארו עד עכשיו, רק עניין התשובה במדרגת יסוד האש נוגע בעצם המרידה שגנוזה בכל חטא, שהיא בעצם מה שהאדם החשיב את זה כאפשרות למרוד נגד רצון השם. שהרי סוף סוף, כל חלקי התשובה שהבאנו עד עכשיו הם עדיין חסרים, וכמו שנבאר:

התשובה מצד יסוד העפר היא רק חרטה על הפן המעשי של המרידה בהשם, אבל זה יכול להיות גם "תשובה מיראה", מכח ההכרה שלמעשה לא כדאי להמרות דבר השם. וכמו שאמרו חז"ל שמי שעושה רק מיראה, יש עליו חשש שמא יבוא "לשנוא" את השם.

וכן התשובה מצד יסוד המים, שהיא תשובה "מאהבה" יחסית, שהרי זו תשובה מתוך ההכרה שדרכי השם הם הטוב, סוף סוף התשובה הזו רק מגיעה מכח מה שהאדם עצמו מכיר את הטעות שבחטא, אבל לא מתוך התבטלות פנימית גמורה להשם. וכמו שאמרו חז"ל שמי שעושה רק מאהבה, יש עליו חשש שמא הוא יבוא

1 עיין לדוגמא בעלי שור (ח"ב שם) שחילק את הלימוד לה' חלקים עיקריים: עיון, בקיאות, הלכה, מוסר, וחומש. וכמובן שישנם חלקים נוספים וחלוקות אחרות ג"כ, כל אחד כפי חלקו בתורה.

שאלות שנשלחו למערכת עשרת ימי תשובה – על מה לשוב, ואיך?

"לבעוט" כשיגיע לו נסיון גדול מדי, כי אינו מתבטל לגמרי להשם.

ואפילו התשובה מכח יסוד הרוח, שעל ידה האדם מתחרט על כך שהוא ניסה בכלל לחשוב בעצמו מה טוב בשבילו, והוא חוזר להכיר שאין לו כל כך לחשוב מחשבת אמת א"כ הוא ייכנס לעולם הפנימי של הכרת חכמת השם שבתורה, סוף סוף כל זה מתייחס רק לחלק ה"שטות" שבחטא. אולם, החרטה הפנימית של התשובה צריכה להיות לא רק על ה"שטות" שבחטא, שהיא השטות של האדם לחשוב שהוא יודע יותר טוב מהשם, אלא על עצם ה"העזה" שבחטא. כי איך ייתכן שיהיה לאדם אפילו הוה **אמינא** להמרות את רצון השם, כאשר השם יתברך באותו רגע מחדש את כל עצם המציאות שלו מאין ליש...!

וכאן זה החלק הכי קשה שבתשובה, כי לכאורה ההעזה הזו גם אי אפשר למחוק. שהרי על ההחלטה המעשית ניתן להתחרט, על ההחלטה מהו הטוב ניתן להתחרט, ועל המחשבה של "שטות" ניתן להתחרט, ואת כל אלו ניתן להבין שהחרטה עוקרת אותם, כי היא מגלה שהם היו "בטעות". אבל את עצם ההעזה להעלות "הוה אמינא" לעשות כנגד רצון השם לכאורה לא ניתן להתחרט, כי סוף סוף באותה שעה האדם כן בחר להמרות את רצון השם, וגם אם זה היה בטעות, סוף סוף זה יישאר עכ"פ בגדר "צד" ו"הוה אמינא". וכמו המשל שאמרנו חז"ל על עמלק שקפץ לאמבטיה הרוחת, שאע"פ שנכווה מ"מ קירר את האמבטיה - הרי שגם חרטה מצד הכוונה סוף סוף לא תעקור את זה שהאמבטיה כבר נתקררה, כי סוף סוף רואים שכבר יש "שני צדדים" לדבר. וא"כ, לכאורה תמוה טובא - איך בכלל תיתכן תשובה כלפי עצם המרידה הגנוז בכל חטא! והיינו אפילו בחטא הכי קטן, וכמ"ש בתניא (ח"א פרק כד-כה ע"ש) "אבל באמת לאמיתו אפי' עבירה קלה, הרי העוברה עובר על רצון העליון ב"ה והוא בתכלית הפירוד מיחודו ואחדותו ית'..." שהרי סוף סוף, מצד עצם הבחירה למרוד בהשם הרי כל החטאים שווים, שהשם רצה שהאדם יבחר צד אחד

ז' בעומק, ההבדל בין התשובה של יסוד האש לבין שאר חלקי התשובה הוא שביחס לתשובה של יסוד האש, כל שאר חלקי התשובה אינם אלא "שלא לשמה". שהרי בין אם האדם שב בתשובה מחמת יראה, מחמת אהבה, או מחמת הכרת האמת, כל אלו עדיין נחשבים "שלא לשמה" ביחס ל"לשמה" האמיתי הגמורה, שהיא לעשות את רצון השם מתוך התבטלות פנימית גמורה אליו מבלי להרהר אחר דבריו ית' כלל. אולם, אעפ"כ, ודאי שיעיקר התשובה למעשה ולדינא היא דווקא בחלקים הראשונים של התשובה, כי הם המסורים ביד כל אחד ואחד לעמול ולקיים אותם בשלימות הלכה למעשה כפי כוחו, ורק "מתוך שלא לשמה בא לשמה".

והוא בחר בצד השני, ולכאורה מעכשיו לא תיתכן לכך תיקון כלל וכלל!

[אמנם מצד השכל ניתן לטעון שזוהי המציאות שהקב"ה יצר, שיש לאדם בחירה ויש לו הוה אמינא של חטא, וכל עבודתו היא רק בתוך אותה מציאות שלא לבחור בחטא בפועל. אולם, מצד רצון ותשוקת הנשמה להידבק בבורא אי"ז מספיק, כי סוף סוף הרי עצם ההוה אמינא של החטא עדיין חוצץ בין האדם לבין דביקותו בבורא. וכמו כן, תביעת האמת של הנשמה ג"כ א"א לה לסבול אפילו את השקר של ההוה אמינא שבחטא, ומכח כך הנשמה תובעת לשוב בתשובה גם על עצם ההוה אמינא של החטא.]

אמנם מבואר בדברי רבותינו שכנגד החלק הזה של החטא, יש מושג של "תשובה במסירות נפש". כי כמו שהאריך בתניא (פרק יח), יש בעומק נפשו של כל אחד מישראל כח של אמונה שלמעלה מטעם ודעת גם בלי שום חכמה וחשבון, שזה מוטבע בו מצד עצם מציאות נשמתו האלקית מכח ירושה מהאבות. ועיי"ש שמצד זה כל אחד מוכן למעשה ממש למסור את נפשו למיתה בכדי שלא להיפרד מהקב"ה, וזה מגיע מכח טבע עצם הנפש, ולכן מצינו את מסירות הנפש הזו גם אצל נשים ועמי הארץ, כי אין זה בא מכח חכמה כלל.

ועיי"ש בתניא (פרק כד-כה) שכיון שכל חטא בעצם מנתק את האדם מהקב"ה מצד המרידה הנ"ל, עכ"פ באופן זמני, לאותו רגע של הבחירה בחטא, לכן תמיד יש לאדם את הכח לעורר בעצמו מסירות נפש שלא לחטוא. והכח הזה יכול להתגבר גם כנגד כל המחשבות וחשבונות שבעולם, כיון שזה כח שלמעלה מטעם ודעת, שנובע מעצם הטבע הפשוט של נשמתו.

וא"כ, הוא הדין אם כאשר האדם שב בתשובה, הוא מעורר את הכח הזה "למפרע" כלפי חטאו, והוא מוכן מעכשיו למסור את נפשו שלא לחטוא עוד אפילו לו היה יודע שאח"כ הוא יחזור בתשובה שלימה והוא רק ייפרד מהשם ח"ו לרגע, כי גם לשלול את אותו רגע שמהווה "הוה אמינא" למרוד בהשם הוא מוכן למסור את נפשו - א"כ, הרי הוא מוחק בכח מסירות הנפש הזו גם את ה"הוה אמינא" של שעת החטא עצמו, כי הוא מגלה שזה "לא הוא" שבחר את אותה הבחירה, כי הוא ניתק את עצמו לגמרי ממנו מכח האמונה ומסירות הנפש שבנשמתו.

אמנם למעשה, אין לאדם כח לחיות באופן תמידי בעולם הזה עם התוקף הזה

ח מקור הדברים בדברי הגמרא בעבודה זרה יז. במעשה של ר"א בן דורדיא, וע"ע בזה בקדושת לוי (ליקוטים ד"ה ל כל המרבה בסחורה), בת עין (דרוש לשבת תשובה מפרשת וילך), בני יששכר (תשרי מאמר ד' דרוש יג), הגר"ח מוולוז'ין (דרשה לסליחות תקע"ב, נדפס בספר נעימה קדושה), מכתב מאלהיה (ח"א עמו' כח ועוד), ועוד.

של אמונה ומסירות נפש, ואין ביכלתו אלא לעורר אותו כח פנימי לפרקים, מתוך התבוננות עמוקה בעצמו. וא"כ, כלפי עניין התשובה לכאורה זה עדיין לא מועיל, כי גם אם האדם יעורר בעצמו את הכח הזה, הרי הוא יודע שזה לא יהיה אלא התעוררות זמנית שסופה לדעוך עוד מעט, ולכאורה "תשובה לזמן" כזאת אינה בגדר תשובה כלל.

אך, נראה שישנם שני אופנים שדרכם כן אפשר לקנות קביעות מסויימת גם בחלק הזה של התשובה:

א. אם האדם מקבל על עצמו לעורר בקרבו את ההארה הזו לפחות לעיתים תכופות, א"כ הרי זה דבר שיכול להחזיק מעמד גם לטווח הארוך, כי עד שהרושם מההתעוררות הראשונה תדעך, הרי הוא יחזור ויחזק אותו ע"י ההתעוררות הבאה. וא"כ, הרי"ז דומה לתשובה לתורה מיסוד הרוח, שהאדם מקבל על עצמו להיות מחובר באופן תמידי לכח רוחני שימנע ממנו מליפול שוב לתוך האפשרות של החטא.

ב. אם לפחות כלפי נקודה אחת בעבודתו, האדם מקבל על עצמו ללכת "עד הסוף" במסירות נפש למעשה ממש, ש"יהי מה" הוא לא יניח לעצמו להרפות מהנקודה הזו של עבודתו, זה מעורר בנפשו את האור של החלק הזה של התשובה באופן "קביע וקיימא", וזה מתקן לפחות באופן חלקי את כח המרידה שבחטא. [ומצינו דרך עבודה כזו כבר בקדמונים, וכמ"ש בספר אמונות ודעות לרס"ג (מאמר ה'), וז"ל, "אך העובד, הוא אשר יחד לו מצוה אחת, לא יעברנה כל ימי חייו, שאם יסכים בזולתה או יחלק בה לא יקצר בזאת כלל, כאלו שם לעצמו שלא יאבד תפלה בזמנה, או שלא יקנה ממון מצד אסורא בשום פנים, או שלא יבעל בעילת אסורא מעולם, והדומה לזה. וכמו שאמרנו רבותינו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונוחל את הארץ, ובארו זה כגון שיחד לו מצוה אחת לעשותה כגון כבוד אב ואם. אבל מי שלא הגיח מצוה שלא עבר עליה פעם אחת אינו נקרא עובד."]

ואף שעכ"פ ברור שאין ביכלתו לתקן את החלק הזה של החטא באופן שלם בהיותו בעולם הזה, מכל מקום "לא עליך המלאכה לגמור", וע"י שאנחנו נעשה את חלקינו כפי מיטב יכולתנו, אז נוכל לצפות שהקב"ה יגמור בעדינו לעתיד לבא, אכ"ר.